

ИЗ ГРАЂЕ ДРЖАВНОГ АРХИВА СРБИЈЕ: ФОНД МИНИСТАРСТВО СОЦИЈАЛНОГ СТАРАЊА НРС 1944–1951.

ПРИМЕРИ МОГУЋИХ СТАТИСТИЧКИХ АНАЛИЗА

442

Анстракт: У Државном архиву Србије чува се Фонд Министарство социјалног старања НРС². Грађа Фонда обухвата период од 1944. до 1951. године. Поред грађе Министарства њега чини и грађа Повереништва социјалне политике при Председништву АСНОС-а које је основано одмах после ослобођења 14. 11. 1944. и постојало је до 21. 4. 1945. године.

Фонд садржи грађу из области социјалне политике: старање о деци без родитеља, о социјално и здравствено угроженој деци, рад на збрињавању и смештају старих лица у домове, бригу о дечијим и старачким домовима, одлуке и решења о признавању пензија и инвалиднина, исплаћивање инвалидских припадљности и вођење евиденције, репатријација избеглица и др.

Рад представља осврт на настанак, промене у називу, унутрашњу организацију и надлежност Министарства социјалног старања НРС, као и приказ статистичких података који се налазе у грађи.

Кључне речи: министарство, фонд, статистика, социјална заштита, дечији домови, домови за старе, избеглице, Управа летовалишта, инвалидине

Социјална политика након Другог светског рата је тема о којој се мало писало и говорило, пошто је најчешће била у сенци историјских и политичких тумачења различитих друштвених процеса. У већини историјских истраживања акценат је углавном био на друштвеним и политичким темама, док је социјална политика, као један од важних домена функционисања сваког друштва, остала готово неистражена.

Рад је подељен у две целине: прву, која обухвата настанак и промене у називу, као и унутрашња организација и надлежности Министарства социјалног старања НРС, и другу која пружа конкретне податке о разарањима, проблемима, као и могућим решењима у области социјалне политике после Другог светског рата.

У току рада на сређивању и обради грађе Фонда Министарства социјалног старања НРС уочено је да је вођена врло прецизна статистика са подацима о свим релевантним чињеницама не само по годинама, већ и по месецима. Статистички

¹ архивски саветник, m.bogosavljevic@archives.org.rs

² Фонд је архивистички сређен, написана је историјска белешка и изражњни су сумарни инвентар и попис предмета.

подаци кроз број, тенденције и структуре омогућавају анализу утицаја друштвених и политичких околности на социјалну политику. На тај начин јавља се могућност динамичког приступа који пружа одговор на кључна питања у ком смеру и каквог интензитета су биле промене у социјалној политици у послератном периоду од 1944. до 1951. године.

О МИНИСТАРСТВУ СОЦИЈАЛНОГ СТАРАЊА НРС (НАСТАНАК, ПРОМЕНЕ У НАЗИВУ, УНУТРАШЊА ОРГАНИЗАЦИЈА И НАДЛЕЖНОСТ)

Повереништво социјалне политике формирано је одмах после ослобођења 14. 11. 1944. и постојало је до 21. 4. 1945. године. Законом о Народној влади Србије од 8. априла 1945.³ основано је Министарство социјалне политике, а доношењем одлуке Уставотворне скупштине Народне Републике Србије о проглашењу Устава НРС из 1947. године⁴ оно мења назив у Министарство социјалног старања НРС.

443

Унутрашња организација Министарства социјалног старања НРС мењала се сваке године. Промене су обухватале задржавање постојећих, али и укидање и формирање нових одељења, одсека и сектора.

Основни задатак Министарства одмах после рата био је да се формира *Опште одељење* (персонални одсек, евиденција установа, библиотека, економат, дисциплински послови, архива) које је обухватало административно-правни, персонални и економско-рачунски одсек, као и благајну. На тај начин обезбеђено је да се у што краћем периоду прикупи што више података о становништву коме је била потребна помоћ и да се тако добијени подаци саберу и повежу ради што ефикаснијег и бржег решавања постојећих проблема.

Током прве две послератне године посебно важна била су и одељења *Персонално* (кадрови) и *Одељење за социјално старање* (дечији домови, социјална заштита деце, омладине и старих, социјално осигурање) која су представљала основ за даљи рад самог министарства. Персонално одељење је обухватало сва важна

³ „Службени гласник Србије“, 10/1945.

⁴ „Службени гласник НРС“, 3/1947.

питања у вези са службеницима (постављења, унапређења и евиденције запослених), а Одељење социјалног старања се бавило доношењем важних прописа, нацрта и упутстава о различитим питањима из домена социјалне политике (Правилник о начину исплате инвалиднина⁵, Упутство за рад Социјално-здравственог савета⁶, Упутство за регулисање инвалиднине за децу смештену по домовима⁷, Упутство у погледу надлежности рада око примене Основног закона о старатељству⁸ и сл.).

Једно од важнијих одељења при Министарству је *Одељење за заштиту матери деце и младежи* (Одсек за заштиту матера и деце, за дефектну и напуштenu децу) које је давало оквирне прописе у вези са заштитом породице, мајки, деце и одојчади како предшколског, тако и школског узраста. Посебно бих издвојила предмете који се односе на дечије домове, извештаје о стању у њима, број деце (спискови и пописи деце), спискове деце која се налазе у приватним домаћинствима, као и спискове штићеника појединих домова који одлазе на учење заната и оспособљавање за даљи рад.

Инвалидско одељење и остале жртве рата (здравствена и социјална заштита инвалида, финансирање, снабдевање и администрација домова за инвалиде) формирано је одмах после рата са циљем да се што пре прикупе подаци о броју личних и породичних инвалида, исплати инвалидских припадљености, раду инвалидске комисије и броју добијених инвалидских књижица. Крајем 1946. и почетком 1947. године оно мења назив у Инвалидско, а послове радних односа и старање о уметничким и шегртским домовима преноси се у надлежност Министарства рада. У оперативном сектору Инвалидског одељења налазе се документа са списковима инвалида по срезовима, правилник о раду и организацији инвалидских интерната, спискови инвалида посебних струка економске и геодетске школе и др., а у његовом саставу налазе се и документа Комесаријата за избеглице и исељенике.⁹ Што се тиче књига, Инвалидско одељење је водило именички регистар и деловодни протокол, а инвалидска комисија регистар инвалидског врховног суда, деловодни протокол Вишег инвалидског суда, записник већа при Министарству социјалног старања, записник инвалидске комисије при штабу Прве армије, као и књигу инвалиднина и контролник корисника инвалидске помоћи у иностранству.

Крајем 1947. године са радом почиње и *Главна управа домова* која се бавила искључиво проблемима у домовима за децу, младе и старе (Одсек за васпитни рад по домовима, материјално-финансијске послове, здравствени реферат, магацин) у чијој надлежности су биле евиденције о променама броја штићеника у установама за заштиту деце на територији уже Србије. Ове евиденције су биле од велике важности јер су се подаци сливали на једно место, што је омогућавало да се проблеми решавају на брз и ефикасан начин.¹⁰

⁵ Државни архив Србије (ДАС), Фонд Министарство социјалног старања НРС 1944–1951. (Г-217), Ф II, р 21/1946.

⁶ ДАС, Г-217, Ф II, р 36/1947.

⁷ ДАС, Г-217, Ф II, р 56/1947.

⁸ ДАС, Г-217, Ф II, р 115/1947.

⁹ ДАС, Г-217, Ф IX, р 55-74/1945.

¹⁰ ДАС, Г-217, Ф VI, р 30/1947.

У надлежности Министарства социјалног старања НРС спадају старање о деци без родитеља, старање о социјално и здравствено угроженој деци, репатријација избеглица, колонизација и деколонизација, рад на збрињавању и смештају старца у домове, брига о дечијим и старачким домовима, одлуке и решења о признавању пензија и инвалиднина, исплаћивање инвалидских принадлежности и вођење евиденције. У грађи се налазе и документа о сузбијању просјачења и проституције, решења о признавању пензија и инвалиднина осигураницима, исплате инвалидских принадлежности и др. У оквиру Министарства посебно је интересно одељење Управа летовалишта које садржи грађу о формирању управе, спискове градова и број ученика који се шаљу на летовање, организацији дечијих летовалишта, избору зграда, као и примедбе на рад летовалишта широм бивше Југославије.

ФОНД МИНИСТАРСТВО СОЦИЈАЛНОГ СТАРАЊА НРС

445

У Државном архиву Србије чува се Фонд Министарство социјалног старања НРС чија грађа обухвата период од 1944. до 1951. године. Поред грађе Министарства Фонд садржи и грађу Повереништва социјалне политике при Председништву АСНОС-а које је основано одмах после ослобођења 14. 11. 1944. и постојало је до 21. 4. 1945. године.

Фонд Министарство социјалног старања НРС преузет је од Савета за народно здравље НРС 1963. године заједно са осталим фондовима из ресора здравља и социјалне политике.

Фонд је сређен по принципу слободне провенијенције што значи да се поштују принцип јединства и границе ствараоца фонда, али не и систем рада регистратуре. С обзиром на то да се из архивске грађе Фонда, као ни из других доступних података, није могла тачно и са сигурношћу утврдити организациона структура творца, архивска грађа је прво класификована према години настанка – за сваку годину формиране су најкрупније организационе целине (сектори, одељења, одсеци) које се односе на врсту делатности које су спадале у надлежност творца Фонда. У оквиру формираног сектора одељења и одсека систематизовани су предмети који се односе на одређену тему и сачињен је њихов детаљан опис. Сређивање архивске грађе рађено је према растућем деловодном броју, а за предмете где постоје књиге урађена је провера предмета и развођење кроз књиге. За предмете где не постоје књиге урађен је њихов попис.

Посебно је интересантна и обимна грађа која обухвата податке о дечијим домовима и домовима за старе, спискове о бројном стању деце, социјално угрожених лица, као и спискове штићеника дечијих домова. Важна су и документа која се односе на евиденције о промени броја штићеника у установама за заштиту деце на територији уже Србије, као и грађа која се односи на помоћ напуштеној деци.

У оквиру Фонда Министарства социјалног старања налази се 156 књига, 54 кутије опште архиве и 676 кутија досијеа РВИ (ратни војни инвалиди). Досијеа РВИ обухватају период 1912–1918. и 1941–1945. године и подељена су по окрузима (укупно пет књига): I књига: београдски, ваљевски, врањски; II књига: крагујевачки, крушевачки, лесковачки, разно; III књига: моравски, нишки, новопазарски,

пиротски, подрински; IV књига: пожаревачки, тимочки; V књига: досијеа личних и породичних мирнодопских војних инвалида 1912–1918. и 1941–1945. године.

У јединствени информациони систем за архиве у Републици Србији (АРХИС) унета је грађа из Фонда Министарства социјалног старања НРС (54 кутије опште архиве и 156 књига).

Информативна средства за Фонд су сумарни инвентар и попис предмета.

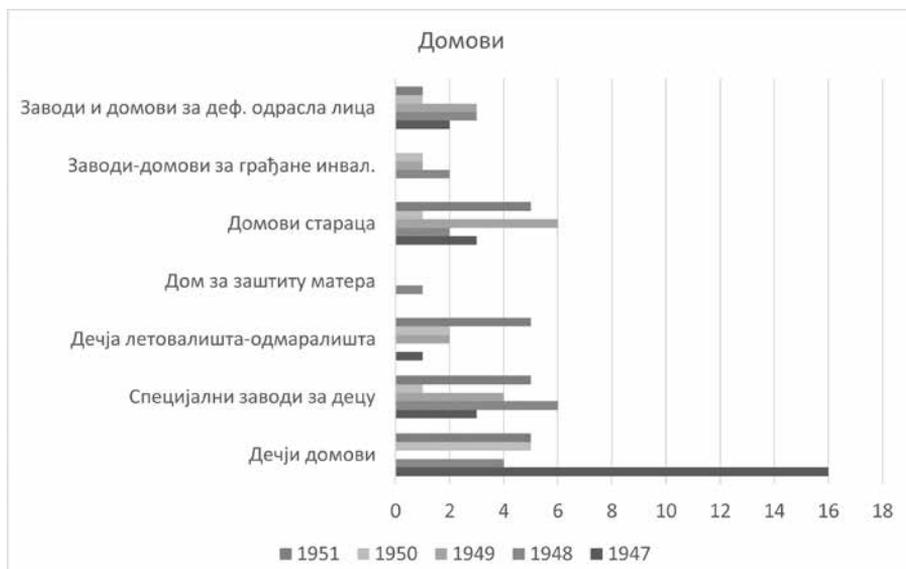
СТАТИСТИКА

Одсек за план и статистику настао је две године после ратних разарања као резултат већ прикупљених података и могућности да се утврде одређени статистички подаци о постојећем стању, као и променама које су се догодиле у оквиру различитих одељења и сектора Министарства социјалног старања. Унутар овог одсека могу се наћи подаци о установама за заштиту деце на територији НР Србије по месецима, месечни извештаји установа за заштиту деце са могућим и стварним капацитетима на територији НР Србије, преглед установа дечије заштите, кретање деце од јануара до децембра, спискови стања у дечијим домовима и средњошколским интернатима, као и спискови домова ученика у привреди. У оквиру овог одсека чувају се и месечни извештаји средњих народних одбора о установама дечије заштите и установама за заштиту одраслих на територији уже Србије, Војводине и Косова и Метохије, као и извештаји о исплаћеној помоћи из средстава народног одбора, разне преписке у вези са отварањем радионица за рад слепих, планови потребног материјала за поједине године, разни извештаји о набавкама, стипендијама и усвојењима. Евиденције су вођене месечно, сваких шест месеци и за сваку годину посебно.

У току рада Министарства прекретницу представља 1947. година када је формирана Савезна планска комисија чији се посао састојао од следећег: нацрт планова стамбених зграда у вези са изградњом дечијих домова, утврђивање вредности инвестиција по гранама и врстама (нпр. инвестициони план за дечије домове у периоду од 1947. до 1951.), као и преглед и извештаји о утрошку кредита за обнову и изградњу установа социјалног старања. Комисија се бавила и проблемима стамбене политике: нацртом планова стамбених зграда у вези са изградњом дечијих домова, питањем кирија за станове, утврђивањем спискова вила и зграда за становање, доношењем правилника о регулисању висине и начина плаћања закупнине за станове, оспособљавањем зграда за социјалне установе, списковима зграда за смештај деце, помоћ и извештаји у вези са поправком зграда, исељавањем из зграде ради насељавања студената, бораца, као и обнављањем рада Удружења власника зграда. Њен значај најбоље се види у великом броју статистичких података за период од 1947. до 1951. године који се налазе у грађи.

Инвестициони план за период од 1947. до 1951. године обухватао је, између осталог, обнову свих домова: за децу, одрасле, инвалиде, старе, заштиту мајки, отварање дечијих летовалишта и специјалних завода за децу. Анализа података из грађе за поменути период показује следеће: што се тиче укупног броја домова, 1947. године највише је улагано у дечије домове, специјалне заводе за децу и домове за старе. Тај тренд се наставља и током 1948. године, с тим што је повећан и број

завода и домова за дефектна одрасла лица. Током 1949. године отварају се специјални заводи за децу и домови за старе, док се 1950. и 1951. године тренд раста броја дечијих домова и домова за старе наставља, а посебно се улагало у дечија летовалишта-одмаралишта (Табела 1).

Табела 1:

Министарство социјалног старања НР Србије: инвестициони план, 1947–1951, домови

Улагање у обнову постојећих и отварање нових домова праћено је бројем штићеника, тј. корисника појединих установа ове врсте. Највише штићеника је из дечијих домова и специјалних завода за децу, затим домова за стара лица и корисника домова за инвалиде и дефектна одрасла лица. Највише штићеника 1947. године је међу корисницима дечијих домова и специјалних завода за децу и домова за старе. Од 1948. до 1950. године број штићеника за све врсте домова је у благом порасту, као и броја штићеника корисника летовалишта-одмаралишта, који свој максимум достиже 1951. године, што је у складу са повећањем броја дечијих летовалишта-одмаралишта, а на шта указују подаци из претходног графикона (Табела 2).

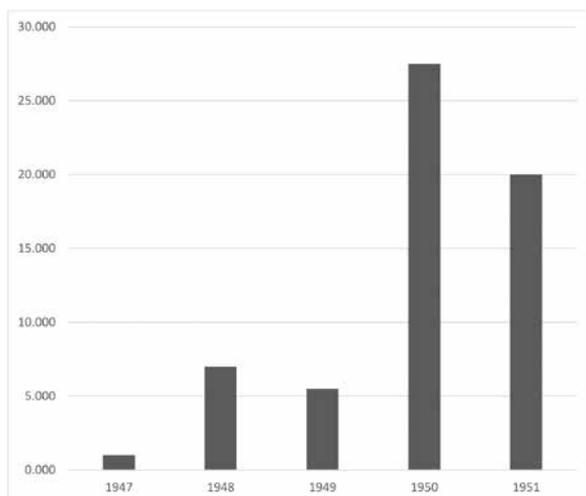
У току 1948. године формирана је *Управа летовалишта* (снабдевање, здравствена заштита, васпитна служба, међународни дечији фонд) која се бавила питањима збрињавања деце у току лета, организовањем дечијих летовања, боравком на мору, бирањем градова и одређивањем броја ученика који се шаљу на летовање, бирањем зграде за дечија летовалишта и организовањем комплетних кампова за децу. У грађи се могу пронаћи документа о дечијим домовима „Рудник“ и „Стеван Марковић“ у Белановцима где је током лета боравио велики број деце управо у организацији Управе летовалишта. Деца су често упућивана на летовање и у Сплит и Херцег Нови, као и у Словенију. Посебно интересантан је део грађе који се односи на боравак деце у летовалишту „Изола“ (дневник набавке за издржавање деце, рачу-

Табела 2:

Министарство социјалног старања НР Србије: инвестициони план 1947–1951, штићеници

ни, исплате српској деци која су летовала, ревизорски извештај о прегледу новчаних и материјалних докумената и др.).¹¹ Дечија летовалишта и одмаралишта обухваћена су планом и у њихово улагање започето је 1950. године (Табела 3).

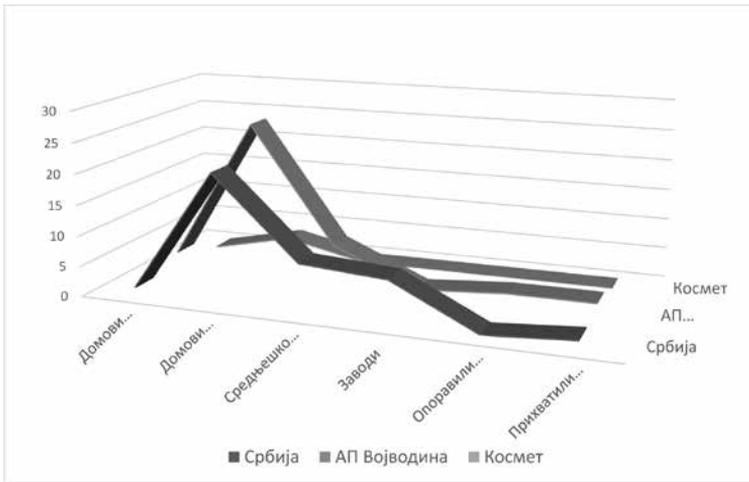
Табела 3:

Министарство социјалног старања НР Србије: инвестициони план, 1947–1951, дечија летовалишта и одмаралишта

¹¹ ДАС, Г-217, Ф XIV, р 1-156/1949.

Установе за збрињавање деце обухватале су дечије домове за различите узрасте: домове за децу предшколског, школског и средњошколског узраста, као и заводе, опоравилишта и прихватилишта за младе.

Подаци из грађе указују да је највише домова за децу предшколског узраста у Војводини, затим у Србији, док их на Косову уопште нема. Иста је ситуација и са домовима за децу школског узраста (највише на територији Војводине, затим Србије и врло мали број на Косову). Подаци за прихватилишта, опоравилишта и заводе показују да је број прихватилишта знатно већи у односу на опоравилишта, док је број завода убедљиво највећи и то како на територији Србије, тако и на територији Војводине (Табела 4).

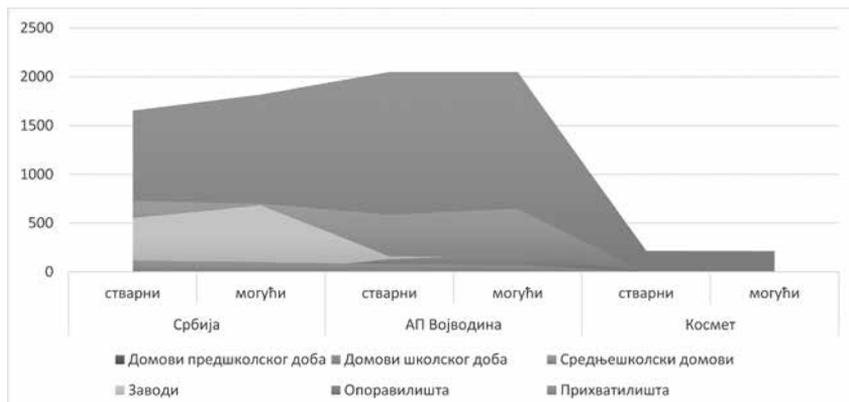
Табела 4:

Министарство социјалног старања НРС: установе за затворену заштиту деце, број установа на дан 1. новембра 1947. године

За исти период упоредна анализа стварних, тј. већ постојећих капацитета и могућих у смислу повећања капацитета (планираних, али не и остварених) дала је следеће резултате (Табела 5):

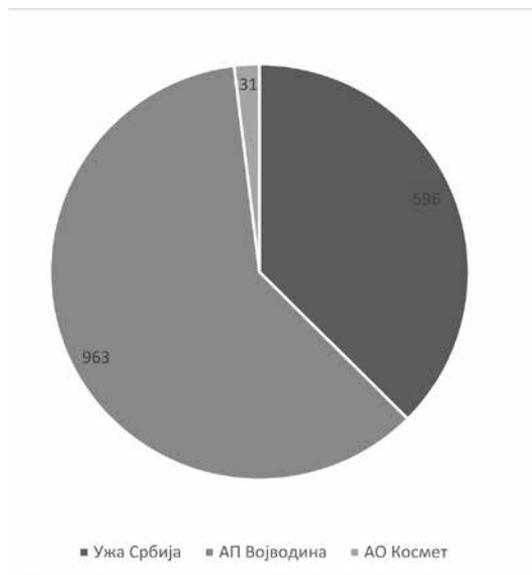
Социјална политика након Другог светског рата обухватала је и бригу о старима и инвалидима. Што се тиче установа за заштиту одраслих, тј. домова стараца, почетком 1948. године највише их је било у Војводини, затим ужој Србији и врло мало на Косову (Табела 6).

Гледано по старосној структури, становништво Војводине је старије у односу на становништво Србије, а нарочито Косова и Метохије, па је на територији Војводине и потреба за старачких домовима била већа. Са друге стране, број домова за децу предшколског и школског узраста био је најмањи на територији Косова и Метохије иако је старосна структура тог дела становништва била млада и потреба за домовима велика. Разлог за тако мали број домова на територији Косова и Метохије заправо је финансијске природе, јер су улагања у решавање социјалних питања на територији Косова и Метохије била минимална.

450

Табела 5:
 Министарство социјалног старања СРН: установе за затворену заштиту деце, рекапитулација стварног и могућег капацитета на дан 1. новембра 1947. године

Табела 6:
 Бројно стање у установама за заштиту за одрасле – домови стараца на територији НРС са стањем у јануару 1948. године

ЗАКЉУЧАК

У току рада на сређивању и обради Фонда Министарство социјалног старања НРС дошла сам до следећих закључака:

- у питању је фонд са сложеном унутрашњом структуром;
- највећа и најважнија одељења у оквиру њега су: Одељење за социјалну заштиту, Одељење за заштиту матери деце и младежи, Одељење за инвалиде и остале жртве рата, Одсек за план и статистику и Управа летовалишта;
- прве две године после рата биле су кључне за прикупљање података, а спровођење мера и развијање социјалне политике свој успон доживљава у периоду од 1947. до 1951. године;
- Министарство социјалног старања НРС посебно се бавило питањем збрињавања ратне сирочади (деце и омладине), смештајем старих лица у домове, као и отварањем што већег броја домова за сиромашна и напуштена лица;
- највише домова за децу предшколског и школског узраста је било на територији Војводине, Србије и Косова и Метохије;
- домова за старе највише је у Војводини а на Косову и Метохији најмање, што је свакако резултат улагања у поједине регионе, али и чињенице да је старосна структура становништва Војводине старија од старосне структуре становништва Косова и Метохије где доминира младо становништво, па је и потреба за домовима за старе била најмања;
- пораст броја штићеника, корисника летовалишта-одмаралишта током периода од 1944. до 1951. године достиже свој максимум 1951, што је у складу са повећањем броја дечијих одмаралишта;
- највећи број новоформираних и обновљених установа за збрињавање деце и старих налазио се на подручју Србије, нешто мањи број у Војводини, а најмање на Косову и Метохији.

РЕЗИМЕ

Грађа Фонда Министарство социјалног старања НРС обухвата период од 1944. до 1951. године. Организација Министарства социјалног старања НРС мењала се сваке године, па је пре сређивања и обраде грађе било неопходно да се прецизно утврди организациона шема Фонда, односно подела на одељења, а у оквиру њих на секторе, групе и подгрупе.

У области социјалне политике вођена је прецизна статистика са подацима о свим релевантним чињеницама како по годинама, тако и по месецима. Анализом појединих статистичких података кроз број, тенденције и структуре, указали смо на промене које су настале под утицајем друштвених и политичких околности у социјалној политици после Другог светског рата.

Подаци из грађе указују на чињеницу да је рат значајно утицао на велике промене у структури становништва. То се нарочито види из статистичких података који потврђују претпоставку да су ратна разарања довела до тога да је било потребно посветити посебну пажњу социјалној политици и санирању последица које је рат донео са собом.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

Необјављена архивска грађа

- Државни архив Србије (ДАС), Фонд Министарство социјалног старања НРС (Г-217), Ф II, р 21/1946.
- ДАС, Г-217, Ф II, р 36/1947.
- ДАС, Г-217, Ф II, р 56/1947.
- ДАС, Г-217, Ф II, р 115/1947.
- ДАС, Г-217, Ф IX, р 55-74/1945.
- ДАС, Г-217, Ф VI, р 30/1947.
- ДАС, Г-217, Ф XIV, р 1-156/1949.

Литература

- Green Mark, Meisner Dennis (2005). *American Archivist* 68:2: *More Product, Less Process: Revamping Traditional Archival Processing*. Chicago: Society of American Archivists
- Muller S., Feith J. A. and Fruin (2003). *Manual for the Arrangement and Description of Archives*. New York: H. W. Wilson Company 1940. Reissued in 2003 by Society of American Archivists
- Лекић, Богдан. *Архивистика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2006.
- „Службени гласник Србије“, бр. 10/45.
- „Службени гласник НРС“, бр. 3/47.
- „Службени гласник НРС“, бр. 13/51.
- „Службени гласник НРС“, бр. 14/51.
- *Упутство за сређивање архивских фондова органа управе, радних, друштвено-политичких и друштвених организација*, Архивски преглед, 1-2, Београд 1973, 177.

MA Mirjana BOGOSAVLJEVIĆ

**FROM THE MATERIAL FROM
THE STATE ARCHIVES OF SERBIA:
THE FOND OF THE MINISTRY OF SOCIAL
WELFARE OF PRS 1944-1951.
EXAMPLES OF POSSIBLE STATISTICAL ANALYSIS**

Summary

453

The materials from the fond Ministry of Social Welfare of PRS cover the period from year 1944 to 1951. The organization of the Ministry of Social Welfare changed every year, therefore before arranging and processing the material, it was necessary to precisely determine the organizational outline of the fond, the division into departments and within them into sectors, groups and subgroups.

In the area of social policy, accurate statistics were kept with data on all relevant facts both annually and monthly. We used the analysis of the individual statistical data through numbers, trends, and structures to point out the changes that occurred in social policy after the Second World War under the influence of social and political circumstances.

The data from the materials indicate the fact that the war significantly influenced major changes in the structure of the population. This is especially evident from the statistical data that confirm the assumption that the war and the war destructions prompted a need for special attention to social policy and remediation of the consequences that the war brought with it.